

Sanita Lazdiņa

MAN AR VALODAS MĀCĪŠANU NAV NEKĀDA SAKARA – LINGVISTISKĀ PRAKSE, IDEOLOĢIJA UN VALODAS PĀRVALDĪBA IZGLĪTĪBĀS JOMĀ

Raksta mērķis ir atklāt lingvistiskajā praksē vērojamo multilingvisma procesu sasaisti ar valodu izglītības jomu, kā arī šīs sasaistes iespējamus modeļus. Sociolingvistiskā plaši aplūkoto multilingvisma jautājumu izpēte ir veicinājusi heteroglosijas ideoloģijas veidošanos izglītības jomā, pretstatot to tradicionālajai, monolingvismā balsītājai pieejai. Rakstā aplūkoti teorētiskie jautājumi ir sintezēti ar praktiskajā pieredzē gūtajām atziņām: vadot skolotāju tālākizglītības kursus, veidojot krājumu par CLIL pieeju un apmeklējot trilingvālās skolas Frīzlandes provincē, Nīderlandē.

Atslēgas vārdi: valodas politika, valodas prakse un pārvaldība, heteroglosijas ideoloģija skolā, koda maiņa, kodu variēšana, starpdisciplinārisms.

I HAVE NOTHING TO DO WITH LANGUAGE TEACHING – LANGUAGE PRACTICES, IDEOLOGIES AND LANGUAGE MANAGEMENT IN EDUCATION

The aim of this article is to identify links observable in social practice between the process of multilingualism and the teaching of language and other subjects in school, as well as associated opportunities and models which are supported by the strengthening of interdisciplinary aspects.

The article consists of five sections: the first two mainly theoretical, the last three – supported by empirical evidence. The first section is devoted to a theoretical explanation of the basic elements of language policy referenced by the title (language practices, ideology, and language management). Two approaches in modern education – the so-called monoglossic and heteroglossic approach – which reflect certain ideology about language teaching methods, are described in the second section. The third section provides insight into Content and Language Integrated Learning (CLIL) and the realization of this method in Latvia, while the fourth details the planning and practice of “Regional Studies” as a subject of study from the perspective of the heteroglossic approach. The fifth chapter outlines the experience of multilingual education in the European context, analyzing language education policies in the province of Friesland.

The questions raised in the article have been evaluated in practice by: 1) preparing a publication on the CLIL approach internationally and in Latvia,

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2015.7.1208>

and cooperating with teachers in all Latvian regions who utilize this approach in their schools; 2) leading teacher training courses on the use of digital tools in the teaching of Regional Studies and other subjects (conducted in Rēzekne in March and April of 2015); 3) collecting evidence from trilingual schools in the Dutch province of Friesland (lessons in six schools were observed in October 2015; additionally, interviews were conducted with teachers, schoolchildren and principals).

Recent sociolinguistic studies investigating language use in the public sphere (or linguistic landscape), the role of the Latgalian language in various areas of language use, etc. not only demonstrate the parallel use of multiple languages, but also code switching – either switching from one language to another within a single conversation, or each conversation partner using his/her own language (e. g., Latvian-Russian, Latvian-Latgalian, Russian-Latgalian). This polyphony reflects the ethnodemographic situation of the Latgale region – Latvians make up less than half of the region at 44.1% (Central Statistics Bureau of Latvia, 2011). Research of linguistic practice in Latgale has shown that English has a growing role; its dominance (of the linguistic landscape) in comparison to Russian highlights changes in ideology and language management. International tourism; European projects in the spheres of education, culture and science; the internationalization of business and other contemporary global processes are not possible without the English language as an intermediary. In the context of recent geopolitical events, there is an underscored need in Latvia for participation in the European cultural environment, as well as for a reduction in the role of the Russian language.

The research supports the conclusion that multilingualism is observable in linguistic practice (in formal oral messages and situations of informal language use, public written texts, etc.) – and that contemporary diversity of code and register is increasingly reflected in an educational context. Unlike traditional, separate instruction of language and subjects (monoglossic ideology) multilingual and multidisciplinary instruction is being offered more frequently in a single context; this approach is designated by the term “heteroglossic ideology”. The disadvantages of monoglossic ideology are evidenced in its lack of consideration of social reality, ignoring the diverse multilingual practice observable in society: the use of multiple languages or dialects, code switching within a single speech act, etc.

The participants of speech acts – speakers – possess a plurilingual repertoire, which they vary in different contexts depending on the situation, if necessary. At present, this is reflected in the educational sphere with the expression of alternative, non-traditional views (ideologies) in the planning and implementation (language management) of the heteroglossic approach in language instruction. This can be seen as a deconstruction of the barriers between languages, areas of study and even societal roles (e. g., teacher as student and student as teacher). The process known as “translanguaging” is demonstrated in educational practice as the transition from one language to another in a given speech situation, code switching (flexible bilingualism), multilingual group work, translation, text synthesis in multiple

languages, etc. Such a process would be planned with contextual boundaries in reality, not by simply including multiple languages or disciplines when available. The content of a given study program or topics to be acquired should be considered for such a contextual frame, which would affect language choice and the learning of one or more integrated disciplines.

In Latvian schools, both the monoglossic and heteroglossic approaches are observable. However, these different approaches are not mutually exclusive; rather, they exist on a continuum. It is recommended that schools in Latvia be given greater autonomy to choose their own language policies, in a similar fashion to the Frisian schools previously described in the ethnographic observations; this is not to speak against state language policy, but merely to highlight a need for school language policy to reflect regional specifics and context. There is already a trend towards polyphony in the planning of language learning models in schools: the realization of the CLIL approach, the interdisciplinary subject "Regional Studies", etc. The introduction of such personalized language management should continue to be supported in schools by authorities at the local and national levels.

Keywords: language policy, language practices and management, heteroglossic ideology at schools, code-switching, translanguaging, interdisciplinarity.

Ievads

Rakstā tiek aplūkoti jautājumi, kas attiecināmi uz valodas politiku un tās pamatkomponentiem, īpaši – pārliecību jeb ideoloģiju un valodas pārvaldību izglītības sociālajā telpā. Tādi mūsdienu sociolingvistikas teorijās pieteikti jēdzieni kā *multilingualisms*, *heteroglossija*, *koda maiņa*, *elastīgais bilingvisms* u. c. šajā pētījumā, no vienas puses, tiek skatīti mijiedarbībā ar izglītības jomu un ar multilingvismu saistīto ideju realizāciju skolas praksē kopumā, bet, no otras – to potenciālo izmantošanu Latvijas un jo īpaši Latgales skolās.

Raksta mērķis ir atklāt sociālajā praksē vērojamo multilingvisma procesu sasaisti ar valodu jomas un citu mācību priekšmetu mācīšanu skolā, kā arī šīs sasaistes iespējas, modeļus, kas balstīti starpdisciplinārā aspekta stiprināšanā.

Viens no pētījuma tēmas ierosmes faktoriem ir kāda Rēzeknes novadā strādājoša ekonomikas skolotāja teiktais (izmantots arī šī raksta nosaukumā) *man ar valodas mācīšanu nav nekāda sakara* skolotāju kursu sākumā (par tiem – tālāk tekstā) un šī paša skolotāja atziņa kursu noslēgumā: *atklāju, ka ir ļoti interesanti pašam veidot video un subtītrus*. Apjaušot mācību resursus ekonomikas priekšmeta mācīšanā ne tikai latviešu vai krievu, bet arī angļu valodā, skolotājs vairs tik strikti neapgalvoja, ka viņam ar valodas mācīšanu nav nekāda sakara. Visa raksta garumā ne tik eksplīcīti, tomēr tiek stiprināta atziņa, ka jebkurš skolotājs kaut nedaudz ir arī valodu skolotājs, neatkarīgi, vai skaidro kādus jēdzienus un terminus tikai vienā valodā vai strādā ar daudzveidīgiem resursiem vairākās valodās.

Praktiskā pieredze rakstā¹ aplūkojamo jautājumu izvērtēšanā ir gūta: 1) gatavojot izdevumu par CLIL (*Content and Language Integrated Learning*) pieeju ārzemēs un Latvijā un sadarbojoties ar Latvijas visu novadu skolotājiem, kas realizē šo pieeju savās skolās²; 2) vadot skolotāju kursus par digitālo rīku izmantošanu novadmācības un citu mācību priekšmetu mācīšanā (Rēzeknē 2015. gada martā–aprīlī)³; 3) smeļoties pieredzi Nīderlandē, Frīzlandes provinces trilingvālajās skolās (2015. gada oktobrī sešās skolās tika veikti mācību stundu vērojumi, kā arī intervijas un diskusijas ar skolotājiem, skolēniem un skolu direktoriem)⁴.

Raksta pamatā ir piecas nodaļas: pirmās divas ir vairāk teorētiskas, pēdējās trīs – empīriskajā pieredzē balstītas. Pirmajā nodaļā ir dots teorētisks raksta nosaukumā minēto valodas politikas pamatelementu (lingvistiskā prakse, ideoloģija jeb pārliecība, valodas pārvaldība jeb menedžments) skaidrojums. Otrajā nodaļā tiek aprakstītas divas pieejas mūsdienu izglītības jomā, tā dēvētā monoglosijas un heteroglosijas pieeja, kas atspoguļo noteiktu ideoloģiju par valodu mācīšanas metodiku. Trešā nodaļa sniedz ieskatu valodas un satura integrētā apgūvē (CLIL) un pieejas realizēšanā Latvijā, ceturtā – mācību priekšmeta „Novadmācība” plānošanā un realizēšanā heteroglosijas pieejas kontekstā. Pēdējā nodaļa ieskicē multilingvālas izglītības pieredzi Eiropas kontekstā, analizējot Frīzlandes provinces valodu izglītības politiku.

Raksta noslēgumā ir dots kopsavilkums un būtiskākie secinājumi.

Valodas izvēle no valodas politikas perspektīvas

Sociolingvistikas nozare mūsdienās tiek definēta kā runātāju izvēles pētniecība (*The study of speakers' choices*, Coulmas 2005), proti, lai izzinātu, kuru valodas variantu kurā situācijā un kuru faktoru ietekmē runātājs izvēlas. Savukārt valodas politikas kā sociolingvistikas izpētes lauka mērķis ir izvērtēt šo *individuālo runātāju izvēli ar attiecīgajām runas kolektīvā pieņemtajiem sistēmiskajiem modeļiem* (Spolskis 2011: 18). Tātad, pieņemot, ka mūsdienās indivīds ir vismaz bilingvāls vai plurilingvāls, pētīt, kā viņa izvēle, kuru valodu vai dialektu lietot, atspoguļo sabiedrībā valdošo ideoloģiju, tās veidošanās faktorus (likumdošanu, sociopolitiskos procesus u. tml.) un ietekmi uz attiecīgo runas kolektīvu un indivīdu, uz viņu lēmumu izvēlēties noteiktu saziņas kodu.

Viens no valodas politikas pētniekiem Bernards Spolskis (*Bernard Spolsky*) ir izveidojis modeli, kas paredz valodas politikas pētniecībā balstīties uz trīs savstarpēji saistītu, bet neatkarīgi aprakstāmu komponentu izpēti; un tie ir: lingvistiskā prakse, pārliecība, uzskati (*beliefs*) jeb ideoloģija un valodas pārvaldība jeb menedžments

¹ Pētījums ir tapis ar valsts pētījumu programmas „Letonika – Latvijas vēsture, valodas, kultūra, vērtības” apakšprojekta „Vērtību aspekti Letonikā” finansiālu atbalstu.

² LVA (2015). *CLIL jeb mācību satura un valodas integrēta apguve: paradigmas maiņa. Nr. 3. Krājums bilingvālo mācību skolotājam*. Metodisko rakstu krājums. Atb. red. S. Lazdiņa. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.

³ LangOER projekta (2014–2016) aktivitāte; par projektu sk.: <http://langoer.eun.org/home>.

⁴ Pieredze tika gūta ar Rēzeknes Augstskolas Erasmus+ stipendijas atbalstu.

(Spolskis 2011). Lingvistiskā prakse, kā jau paredzams, ir ikdienā vērojamā rīcība – kura valoda kurā situācijā tiek izvēlēta un lietota; un tas ir sociolingvistu uzdevums pētīt valodas praksi, lai gūtu objektīvus datus un attīstītu nozari. Būtiska piebilde pirmā komponenta sakarā ir vērojums, ka lingvistiskā prakse veido arī kontekstu valodas apguvei, proti, valodu vai dialektu lietojums plašākā diapazonā – no ģimenes līdz sarunai uz ielas vai kādā privātajā vai valsts iestādē – noteikti ietekmē vēlmi, motivāciju apgūt to vai citu valodas variantu formālajā vai neformālajā izglītībā.

Otrais komponents – pārliecība/ ideoloģija – tie ir uzskati par noteiktas valodas vērtību. Pārliecība ne vienmēr sakrīt ar reālo valodas praksi, piemēram, ņemot vērā valodas lielo lomu identitātes veidošanā, kādam reģionālais valodas variants šķiet daudz vērtīgāks nekā *lingua franca* angļu valoda vai kāda cita valoda. Tieši lokālās identitātes uzsvēršanai, pretojoties globālajiem procesiem, indivīds augstāko vērtību var piešķirt tieši kādai sabiedrībā stigmatizētai valodai vai dialektam.

Trešais komponents – valodas pārvaldība jeb menedžments – teorētiskajā literatūrā tiek skaidrots arī ar apzīmējumu *rīcībpolitika* (Spolskis 2011: 22). Tā ir noteiktas institūcijas, cilvēku grupas vai atsevišķa indivīda rīcība, plānojot noteiktus pasākumus, uzdevumus un ieviešot tos arī reālajā dzīvē. Šāda valodas pārvaldība var attiekties gan uz ģimenes valodas politiku (īpaši bilingvālās ģimenēs), gan uz sabiedrības dažādām jomām, piemēram, izglītības, biznesa, medicīnas, gan arī uz atsevišķām iestādēm, starptautiskām kompānijām, skolām u. tml. Valodas menedžments ir cieši saistīts ar pārējiem diviem valodas politikas komponentiem: tā ir rīcībpolitika, lai ietekmētu vai modificētu kā lingvistisko praksi, tā arī pārliecību, proti, uzskatus par noteiktas valodas vai varianta vērtību.

Pēdējos gados veiktie sociolingvistiskie pētījumi par valodu lietojumu publiskajā telpā jeb lingvistisko ainavu (Pošeiko 2015, Lazdiņa 2013), par latgaliešu valodas lomu dažādās valodu lietojuma sfērās (Lazdiņa 2013, 2014) atklāj gan vairāku valodu paralēlu lietojumu, gan arī koda maiņu, pārslēdzoties sarunas laikā no vienas valodas uz otru, vai, runas partneriem sazinoties katram savā valodā (piemēram, latviski-krieviski; latviski-latgaliski, krieviski-latgaliski). Šāds polifonisks skanējums atspoguļo Latgales etnodemogrāfisko situāciju – reģionā latviešu īpatsvars ir mazāks par pusi, proti, 44,1% (CSB 2011). Lingvistiskās prakses izpēte Latgalē atklāj arī angļu valodas pieaugošo lomu; tās dominante (lingvistiskajā ainavā) salīdzinājumā ar krievu valodu norāda uz ideoloģijas maiņu un noteiktu rīcībpolitiku. Starptautiskais tūrisms, Eiropas projekti izglītības, kultūras un zinātnes jomā, uzņēmējdarbības internacionalizācija un citi globālie procesi mūsdienās nav iedomājami bez angļu valodas starpniecības. Pēdējo gadu ģeopolitisko notikumu kontekstā īpaši tiek uzsvērtā Latvijas piederība Eiropas kultūrtelpai, tādā veidā arī ideoloģiski mēģinot mazināt krievu valodas lomu.

Lingvistiskā prakse, kas vērojama Latvijas pilsētu lingvistiskajā ainavā, ir salīdzināma arī ar izglītības jomu, proti, skolās piedāvāto valodu klāstu, kur neatkarīgi no izglītības programmas (kā latviešu mācībvalodas skolās, tā arī mazākumtautību skolās) visvairāk stundu atvēlēts valsts valodas apguvei (*mācību*

satura apguvi mazākumtautību valodā var nodrošināt līdz divām piektdaļām no kopējās mācību slodzes mācību gadā, Noteikumi, 8. punkts, 2013), kam atkarībā no skolu programmas seko angļu vai krievu valoda. Latgaliešu rakstu valoda Latgales skolās tiek mācīta fakultatīvi vai mācību priekšmeta „Novadmācība” kontekstā (vairāk sk. Lazdiņa 2013; Marten, Lazdiņa, izdošanas procesā). Kā otra svešvaloda visbiežāk tiek piedāvāta vācu valoda, un publiskajā telpā tai ir līdzīga nozīme, piemēram, tūristiem sniegtā informācija par kultūrvēstures objektiem nereti ir ne tikai latviešu un angļu, bet arī krievu un vācu valodā.

Lingvistiskās prakses un ideoloģijas ietekme uz izglītības jomu

Valodas mācīšanās atšķiras no citiem mācību priekšmetiem, jo tā var tikt uzlūkota gan kā apguves objekts, mērķis, gan arī kā līdzeklis cita satura (mācību priekšmetu) apguvei, piemēram, tekstu izmantošana angļu valodā kultūrvēstures tematu iepazīšanai latviešu mācībvalodas skolā. Tradicionāli Latvijas skolās ir tikusi nošķirta kā atsevišķu valodu mācīšana, tā arī atsevišķu mācību priekšmetu apguve. Lai arī metodikasursos daudz tiek runāts par starpdisciplināro aspektu un vispārējās vidējās izglītības programmu obligātajā saturā latviešu valodas, mazākumtautību valodu un svešvalodu apguve iekļauta vienā – valodu – jomā (Noteikumi, 9.1. punkts 2013), kas paredz savstarpēji saistītu šo valodu apguvi, realitātē katrs mācību priekšmets lielākoties tiek mācīts autonomi.

Pēdējos gados publicētajā teorētiskajā literatūrā par multilingvismu un valodu izglītību šādi autonomai atsevišķu valodu mācīšanai tiek pretstatīta cita ideoloģija, kas paredz ne tikai integrēt citu mācību priekšmetu saturu ar valodu apguvi, bet arī noteiktas valodas mācīšanā iekļaut citu valodu zināšanas, aktivizējot skolēnu esošo lingvistisko repertuāru. Šāda pieeja tiek dēvēta par multilingvālu pedagoģiju (*multilingual pedagogy*), to raksturojot ar dažādiem jēdzieniem, piemēram, heteroglosija (*heteroglossia*, García 2009, Blackledge & Creese 2010, De Korne 2012); vairāku valodu pamīšu lietošanas process jeb koda variēšana⁵ (*translanguaging*, Adamson, & Fujimoto-Adamson 2012, Blackledge & Creese 2010), elastīgais bilingvisms (*flexible bilingualism*, Blackledge & Creese 2010) u. c. Tā ir uzskatu (ideoloģijas) maiņa, virzoties no kritiskas attieksmes pret vairāku valodu paralēlu lietošanu runas situācijā (koda maiņa vai kodu jaukšana) uz šāda procesa pozitīvu izvērtēšanu un priekšrocību meklēšanu (angļu valodā visprecīzāk to varētu raksturot ar frāzi: *from one language-only language policy at schools into Translanguaging* (Adamson, & Fujimoto-Adamson 2012)). Tādā veidā sociolingvistikā jau sen lietotais jēdziens *koda maiņa* ir ienācis arī izglītības jomā, aplūkojot šo procesu kā neizbēgamu vai pat noderīgu multilingvālā skolēnu klasē. Te gan jāpiebilst, ka valodas un izglītības politikas veidotāju aicinājums pārskatīt izglītības procesu un valodu apguves modeļus, lai izvērtētu kā tradicionālās monoglosijas pieejas, tā arī inovatīvās heteroglosijas pieejas, vairāk izskan rosinājuma formā, kā pamudinājums domāt par abu pieeju koeksistenci. Pieeju plānošanai un izvērtēšanai jānotiek arī

⁵ Pētījuma autores piedāvāts termins.

atkarībā no skolēnu vecumposma, piemēram, plānojot vairāku valodu paralēlas lietošanas situācijas vairāk vidusskolas/ ģimnāzijas/ liceja posmā (De Korne 2012).

Būtiskākais abu ideoloģiju izpratnē ir fakts, ka monoglosijas ideoloģijas piekritēji atbalsta individuālu multilingvismu, strikti nošķirot vienas vai otras valodas lietojumu noteiktā runas situācijā un arīdzan – izglītības procesā, un tikai standarta formu respektēšanu. Multilingvisma ideja ir reducēta uz divu vai vairāku monolingvālu sistēmu nošķirtu eksistenci (García 2009). Savukārt heteroglosijas ideoloģijas piekritēji dod priekšroku brīvam vairāku valodu lietojumam, koda maiņai vai koda variēšanai (*translanguaging*) multilingvālā kontekstā, mācību klasi ieskaitot, turklāt negaidot augsta līmeņa valodas prasmes, lai sāktu apgūstamās valodas lietot. Holistisks abu ideoloģiju salīdzinājums, raksturojot būtiskākos valodu izglītības procesa faktoros, ir dots pētījumā par starpdisciplināru izglītības projektu, kas tika realizēts Luksemburgā (sk. 1. tabulu).

Abu pieeju modelēšanā tiek iekļauts arī mācību procesā iesaistīto dalībnieku (skolēnu un skolotāju) lomu raksturojums (sk. arī 1. tabulu): jaunā pieeja paredz eksperta lomas regulāru maiņu klasē, proti, kad arī skolotājs mācās no skolēniem, nevis tradicionālajai pieejai raksturīgo *top-down* virzienu jeb zināšanu nodošanu no augšas uz leju: eksperts – iesācējam (tas arī norāda uz skolēnu vecākā izglītības posma līmeni).

1. tabula. *Valodu mācīšanas ideoloģiju salīdzinājums. Avots: De Korne 2012: 483*
 Table 1: *Comparison of language teaching ideologies (source: De Korne 2012: 483)*

Ideology	Multilingualism	Language ineducation	Participation
Monoglossic ideology	Individual, elite, native-like competencies, managed	Separate, discrete, standardized	Top-down knowledge transmission from expert to novice
Heteroglossic ideology	Societal, repertoires of differing competencies, unmanaged	Flexible, translanguaging, emergent innovation	Co-constructed knowledge, shifts in expert-novice relationship

Abas ideoloģijas projicē plašākā sabiedrības kontekstā vērojamos opozicionāros viedokļus par koda maiņu, preskriptīvo vai deskriptīvo attieksmi pret standartu, pārmaiņām valodā u. tml.

Arī Latvijas izglītības sistēmā ir vērojamas heteroglosijas ideoloģijas iezīmes, piemēram, ar CLIL pieejas ieviešanu vai mācību priekšmeta „Novadmācība” veidošanu un pilotēšanu vairākās Latvijas skolās.

CLIL pieeja Latvijas skolās

Jau pats akronīms *CLIL* (*Content and Language Integrated Learning*) atklāj pieejas būtību, proti, mācoties valodu, apgūt kādu citu mācību priekšmetu, un otrādi – apgūstot noteiktu saturu/ tematu, mācīties arī kādu valodu. Pieeja zinātniski

ir aprakstīta un pamatota 20. gs. 90. gadu vidū, lai gan pati ideja ir ļoti sena (vairāk sk. Druvieta 2015; Lazdiņa 2015). Latvijā ar CLIL metodikas ienākšanu var runāt par zināmu izglītības paradigmas maiņu: no monolingvāliem mācīšanās ieradumiem (sevišķi skolās ar latviešu mācībvalodu) uz divvalodīgu vai multilingvālu mācību procesu. CLIL pieeju Latvijas kontekstā var aplūkot arī kā zināmu kontinuitāti bilingvālās izglītības reformai, kas 90. gados aizsākās mazākumtautību skolās, kur latviešu valoda *pārkāpa* mācību priekšmeta robežas un kļuva par instrumentu, līdzekli citu mācību priekšmetu apguvei.

Vairākās Latvijas skolās (piemēram, Liepājā, Daugavpilī, Rīgā, Valmierā, Jēkabpilī u. c.) CLIL pieeja tiek realizēta, lai angļu valoda no atsevišķa mācību priekšmeta pārtaptu par papildu rīku vēstures, fizikas, ģeogrāfijas u. c. zinību apgūvē. Līdz ar to arī ir vērojama atšķirība starp bilingvālās izglītības mērķiem un CLIL pieejas realizēšanu: bilingvālās izglītības kontekstā tika veidota izpratne par latviešu valodu kā otro valodu, lai veicinātu minoritāšu pārstāvjus apgūt majoritātes valodu. CLIL pieejas kontekstā par papildu rīku citu mācību priekšmetu apgūvē tiek izmantota angļu valoda (retāk – krievu vai franču). Tas savukārt provizoriski ļauj izteikt pieņēmumu, ka nākotnē, pieaugot angļu valodas prasmes līmenim un lietojuma sfērām, tās statuss var mainīties arī lokālajā līmenī (ne tikai kā *lingua franca* starptautiskajā saziņā).

CLIL pieejas būtība atspoguļo heteroglosijas ideoloģijas pamatatziņas (vairāku valodu izmantošana noteiktas tēmas apgūvē, starpdisciplinārisms, aktīva pašu skolēnu iesaistīšanās mācību procesa laikā u. c., vairāk sk. 1. tabulu). Kā ir uzsvēruši arī Latvijas skolotāji, mācību procesa laikā maksimāli tiek izmantota ne tikai skolēnu lingvistiskā kapacitāte, bet aktīvi tiek veicināts arī pašu skolotāju valodas apguves process: *Kad es sāku strādāt ar CLIL pieeju, manas angļu valodas zināšanas bija skolas līmenī, piecus gadus nebiju tās „likusi lietā”. Stundā nevarēju justies droši, bija nepieciešams liels sagatavošanās darbs ar kolēģi [angļu valodas skolotāju – S. L.] un viņas klātbūtnē stundā. Ar laiku augs pārliecība par saviem spēkiem, kļuva vieglāk atlasīt materiālus un vadīt stundas* (Gurjanova 2015: 155). Daugavpils vidusskolas ekonomikas un sociālo zinātņu skolotāja, aprakstot savu pieredzi priekšmeta mācīšanās angļu valodā, uzsver, ka nošķirta valodas un satura mācīšana kavē pilnvērtīgu papildu valodas apguvi: *CLIL stundās šāda situācija bija ar angļu valodu – gramatikas apguves ziņā mūsu CLIL kursā „Marketing” nekā sarežģīta nebija (vienkāršas gramatiskās struktūras, lielākā leksikas daļa arī bija diezgan tālu no zinātniskās, ar samērā bieži lietotiem jēdzieniem un izteikumiem), bet skolēniem radās zināms šoks par to, ka viņi ir kā mēmi* (Gurjanova 2015: 158–159). Tā kā skolēnu līdzšinējā pieredze bija apgūt ekonomiku un angļu valodu kā savstarpēji nesaistītus mācību priekšmetus, zināšanu pārnese, transformēšana notika ļoti lēni. Savukārt apgūstot ar ekonomiku saistītu tematu kā latviešu, tā arī angļu valodā, uzsvars tiek likts uz satura apguvi, valoda (šai gadījumā – angļu valoda) ir tikai atslēga, lai tiktu klāt, piemēram, tīmeklī atrodamajiem daudzveidīgajiem materiāliem un padziļinātu satura izpratni. Šāda netieša, nesaspringta valodas apguve ir iespējama arī tāpēc,

ka mācību kursa beigās nav paredzēts valodas eksāmens, lingvistiskās kompetences testēšana.

Pētījuma virsrakstā iekļautā ekonomikas skolotāja atziņa „man ar valodas mācīšanu nav nekāda sakara”, izmēģinot savā stundā CLIL pieeju, vairāk nebija tik strikta, viņam atzīstot, ka ar skolēnu palīdzību var izmantot resursus arī angļu valodā. Sākotnēji, runājot par tīmeklī atrodamajām īsajām lekcijām (3–5 min. garas), skolotājs atzina, ka diez vai tās viņam var būt noderīgas vājo angļu valodas zināšanu dēļ. Savukārt apgūstot digitālo rīku – subtitru rakstīšanu (programma *amara*) videomateriāliem/ dziesmām u. c., viņš rosināja pašus skolēnus angļu valodā atrastajai videolekcijai par patērētāju un ražotāju savstarpējiem ieguvumiem izveidot subtitrus latviešu valodā (sk.: <http://amara.org/lv/videos/bA4zLEWzBzC3/info/consumer-and-producer-surplus-ar-lv-subtitriem/>). Šāda videolekcijas materiāla izvēli, skolēniem apgūstot tēmu „Pieprasījums un piedāvājums”, skolotājs pamatoja šādi: *Vienkāršs un saprotams skaidrojums, kas ir patērētāju ieguvums un ražotāju ieguvums, un šo jēdzienu uzskatāms attēlojums grafiski.. Vizualizācija palīdz skolēniem labāk uztvert jēdzienu būtību. Materiāla izmantošana nodrošina veiksmīgāku skolotāja un skolēnu sadarbību, kā arī uzlabo angļu valodas prasmes* (Kursu izvērtējuma anketas 2015, 18. atbilde). Tādā veidā vienas mācību stundas laikā tika attīstīta gan skolēnu valodu kompetence, gan satura apguve sociālo zinību jomā.

Novadmācība heteroglosijas ideoloģijas kontekstā

Starpdisciplinārisms un multilingvālās izglītības elementi ir vērojami arī jaunā mācību priekšmeta „Novadmācība” saturā un tā apguves metodoloģijā. Latvijā vairākos novados ir pievērsta uzmanība lokālās identitātes stiprināšanai, veidojot šādam mērķim piemērotus izdevumus, piemēram, mācību līdzekļi „Sigulda. Novadmācība” (2002) vai „Suitu novada mācība” (2014). Būtiskākā atšķirība jaunā mācību priekšmeta satura plānošanā Latgalē un citos novados ir latgaliešu rakstu valodas pamatu apguves integrēšana novadmācības stundās. Tā kā šādu mācību priekšmetu Rēzeknes skolotāji⁶ (piemēram, Rēzeknes Katoļu vidusskolā, Rēzeknes Valsts poļu ģimnāzijā, Rēzeknes 1. un 5. vidusskolā) piedāvā tikai kopš 2013. gada, notiek mūsdienīgu, 21. gs. skolēnam piemērotu darba formu un veidu meklējumi. Viens no būtiskākajiem aspektiem ir informācijas tehnoloģiju prasmju lietderīga integrēšana kvalitatīvu un skolēnus aizraujošu uzdevumu veidošanā. Tā kā pēdējos gados ir izveidojusies situācija, kad angļu valodas zināšanas un datorprasme skolēniem bieži ir augstāka nekā skolotājiem, tad ir nepieciešams skolotājiem piedāvāt tālākizglītību, kas mazinātu šo kompetenču atšķirības. Otrs risinājums ir izglītības procesa dalībnieku lomu maiņa mācību stundas laikā, ļaujot arī skolēniem kļūt par skolotājiem un skolotājiem savukārt mācīties no skolēniem, kā tas ir parādīts

⁶ Novadmācības ideja ir ierosināta 3. pasaules latgaliešu kongresā 2012. gadā 5.–10. augustā, to atbalstīja Rēzeknes pilsētas Izglītības pārvalde, 2013. gada rudenī tika organizēti tālākizglītības kursi Rēzeknes Augstskolā (programmas vadītāja I. Šuplinska), šī paša gada rudenī priekšmets parādījās vairākās Rēzeknes pilsētas skolās. [Red. piebilde].

1. tabulas sadaļā „Participation”.

Lai atbalstītu skolotājus inovatīvu ideju meklējumos novadmācības satura plānošanā, Rēzeknes Augstskolā LangOER projekta laikā (sk. raksta ievadā) tika piedāvāti kursi, kuros skolotāji praktiski varēja izmēģināt dažādas datorprogrammas, tīmekļa vietnes, multilingvālus mācību resursus, kas rosinātu pašiem veidot starpdisciplinārus, radošus uzdevumus. Kursi notika 2015. gada martā un aprīlī, un tajos piedalījies 49 skolotāji un 13 studenti. Krasi atšķīrās datorprasmē un angļu valodas zināšanas studentiem un skolotājiem, tāpēc arī pašu kursu laikā studenti (protams, arī kursu vadītāji) kļuva par padomdevējiem skolotājiem, kas savukārt ir bagāti ar cita veidi pieredzi. Skolotāji atzina, ka digitālo rīku apguve nav tik sarežģīta, ir tikai jāuzdrošinās šo jomu sākt apgūt. Tika uzsvērts arī, ka novadmācības stundu laikā pamatā tiek izmantota latviešu valoda, nedaudz – krievu un poļu valoda, bet tiek mācīta arī latgaliešu valodas rakstu un lasīšanas prasme (vairums gadījumos runāt skolēni prot). Skolotāju atbildes kursu noslēgumā atklāj, ka latgaliešu rakstu valoda ir izaicinājums arī viņiem pašiem. Atbildot uz atvērto jautājumu *Kursu laikā visgrūtāk bija ...*, bez tādām atbildēm kā *strādāt ted.com programmā* (23. atbilde), *darboties un atrasties pie/ ar/ uz datora* (24. atbilde), *izsekot, jo neesmu pārāk spēcīga jauno tehnoloģiju jomā* (25. atbilde) tika minētas arī šādas: *latgaliešu valoda* (16. atbilde), *rakstīt latgaliešu valodā, (..) kad vajadzēja rakstīt titrus latgaliešu tautsdziesmai* (8. atbilde). Klausīšanās prasme latgaliešu valodā ir īpaši svarīga skolēniem, kas ikdienā nedzird vai nelieto šo valodu, savukārt klausīšanās un dzirdētā pieraksts ir īsts izaicinājums pat tiem, kas sevi uzskata par samērā kompetentiem šīs valodas pratējiem. Turklāt, rakstot subtirus, tā ir iespēja pārnest teorētiskās zināšanas jaunā kontekstā (kad ir apgūta latgaliešu valodas pareizrakstība).

Skolotāji subtirus veidoja gan populārām mūsdienu latgaliešu dziesmām (piemēram, dziesmai grupas „Dabasu Durovys” izpildījumā: <http://amara.org/en/videos/gG69yuuYwuk9/info/dabasu-durovys-pusnakts-triadis/?tab=video>), gan tautsdziesmu apdarēm (piemēram, dziesmai „Tuoli dzeivoj muna meiluo”: <https://www.amara.org/lv/videos/16j3xU19eEHo/url/1574045/>), animācijas filmām u. c. Skolotāju iesniegtos darbus vērtēja gan paši skolotāji un kursu veidotāji (S. Pošeiko, I. Šuplinska, S. Lazdiņa), gan arī studenti. Ieskatam tikai viena studenta rakstītais par animācijas filmu izmantošanu skolā: *..multfilmas ir labākais veids, kā apgūt valodu. Skatoties plašākā mērogā, šādas multfilmas ar subtitriem būtu noderīgas, lai mācītu latviešu valodu ne tikai bērniem sākumskolā, bet arī citu tautību cilvēkiem, kuri vēlas apgūt latviešu valodu. Ar subtitru palīdzību cilvēks ne tikai dzird, kā skan valoda, bet arī redz, kā izskatās valoda. Šādi materiāli ir arī nepieciešami, lai to uzturētu un saglabātu* (Kursu izvērtējuma anketas 2015, 7. atbilde).

Subtitri tika veidoti arī dabas zinību stundām, turklāt dažādās valodās, piemēram, dodot skolēniem uzdevumu latviešu valodā veidotajam video materiālam par zīlītēm rakstīt subtirus skolēnu dzimtajā – krievu valodā (<http://www.amara.org/en/videos/FD32Lq2zUIOJ/ru/991060/>). Savukārt ķīmijas un bioloģijas skolotāja, kuras dzimtā valoda ir krievu valoda, latgaliešu tautsdziesmai piedāvāja trīs subtitru iespējas:

latgaliski, latviski un krieviski: <http://www.amara.org/lv/videos/nIc3SbOAKjeh/info/latgalian-folk-song-usi-usi-kod-lopuosi/>, uzdevuma pamatojumā rakstot, ka šādus materiālus viņa varētu izmantot klases audzināšanas stundās, jo tie *dod skolēniem iespēju tuvāk iepazīties ar Latgales novada kultūru* (Kursu izvērtējuma anketas 2015, 22. atbilde).

Iepriekš minētie piemēri atklāj, ka digitālie rīki un to apguve nav pašmērķis, bet gan instruments noteikta satura izzināšanā un apguvē. Tas pats sakāms arī par angļu valodu; ja ir kāds vērtīgs, vizuālo uztveri veicinošs materiāls (piemēram, videolekcijas tīmeklī), tad valoda kalpo tikai kā līdzeklis noteikta mērķa sasniegšanā. Enciklopēdiskajā izdevumā skolēniem „Ausmas zeme” (Lazdiņa 2012), kas arī ir noderīgs materiāls novadmācībā, tekstu atlase tika balstīta vērtīgākā satura meklēšanā, neatkarīgi, vai tas būtu latviešu, latgaliešu vai krievu valodā (reģionā lietotie kodi). Piemēram, šķirklī par Aulejas sievietēm ir dota viņu izpildītā dziesma „Guoju puišus bruokādama”, tekstā par Rogovkas fenomenu – Antona Kūkoja dzejolis „Rogovka muna”, bet šķirklī par Zilupi – pilsētas himna «Песня о Зилупе». Turklāt vairāku valodu (kā reģionā lietoto, tā nacionālo un starptautisko) lietojums viena uzdevuma vai tēmas robežās ir praktisks piemērs valodu jomas integrētai apguvei un starpdisciplinārai pieejai novadmācības vai citu priekšmetu apguvē, veidojot skolēnos holistisku pasaules ainu.

Valodu izglītība trīs valodu skolās: Nīderlandes piemērs

Raksta noslēgumā ir dots neliels ieskats skolu sistēmā Frīzlandes reģionā, lai ar praktiskiem piemēriem ieskicētu rakstā izteiktās idejas Eiropas kontekstā.

Frīzlande ir Nīderlandes province, kurā frīzu valodai ir piešķirts reģionālās valodas statuss, bet reālā lingvistiskā prakse atklāj problēmas valodas lietojumā un arī jautājumos par valodas prestižu, konkurējot ar nacionālo – holandiešu – valodu, kā arī ar angļu valodu. Paralēles var vilkt ar Latgali, kas attiecas uz latgaliešu un latviešu valodu, tomēr angļu valodas dominante nav tik izteikta kā Frīzlandē, savukārt bilingvisms Latgalē ir vērojams latviešu un krievu valodas lietojumā.

Valodu izglītības ideoloģija atspoguļo Nīderlandes multilingvisma politiku kopumā, kas veidota ar mērķi saglabāt un attīstīt reģionālo un nacionālo valodu, bet līdztekus meklēt arī jaunus izglītības modeļus, lai nodrošinātu sabalansētu un integrētu vairāku valodu apguvi. Reģionālās – frīzu – valodas apguve cieši tiek saistīta ar lokālās identitātes veidošanu, un valoda šajā procesā netiek uzsvērta kā mērķis, bet – līdzeklis identitātes stiprināšanā (Frīzlandes provinces televīzijas vadītājs 2015). Valodas pārvaldības (menedžmenta) spilgts piemērs ir trīs valodu skolas Frīzlandes provincē, kas veidotas, lai stiprinātu frīzu un angļu valodu, bet, darot to integrēti, proti, meklējot dažādus modeļus, lai bez valodu mācību priekšmetiem arī citu stundu saturs tiktu apgūts kā holandiešu, tā arī frīzu un angļu valodā. Jau skolu ārpusē var saskatīt simbolu, kas norāda, ka šī skola realizē trīs valodu programmas (sk. 1. attēlu).

1. attēls. *Zīme pie trilingvālas skolas (uzraksts frīzu valodā: 3 valodu skola)*
 Figure 1: *Sign at the trilingual school (in Frisian: 3-lingual school)*

Apmeklējot Leuwardenu (holandiešu valodā: *Leeuwarden*, rietumfrīzu: *Ljouwert*), kas ir Frīzlandes provinces administratīvais centrs, un tās pilsētas un tuvākās apkārtnes sešas skolas, var secināt, ka modeļi šajās trīs valodu skolās ir dažādi. Tālāk tekstā par dažiem no tiem, piemēram: 1) katrai valodai ir veltīta viena diena, un visi mācību priekšmeti šajā dienā tiek mācīti holandiešu, frīzu vai angļu valodā; 2) valodu sadalījums ir pa pusdienai, piemēram, līdz pusdienām mācības notiek holandiešu valodā, bet divas pēcpusdienas nedēļā – frīzu valodā, trīs pēcpusdienas nedēļā – angļu valodā (dažādos mācību priekšmetos); 3) vienas stundas laikā tiek mainīti vairāki kodi atkarībā no apgūstamā satura. Protams, ir arī klasiskas katrai valodai veltītas mācību stundas, bet valodu apguve, kā rāda šie modeļi, notiek arī starpdisciplināri, apgūstot citas disciplīnas dažādās valodās (sk. 1. ekskursu).

1. ekskurss

9.klase, Lindgren vidusskola, ~20 km no Leuwardenas, 12.10.2015.

Tā ir matemātikas stunda angļu valodā. Skolotāja un skolēni cenšas runāt tikai vienā valodā, nemainot kodus. Kad kāds skolēns uzdod jautājumu frīzu valodā, skolotāja pirms atbildes sniegšanas metalingvistiski angļu valodā norāda: *runā, lūdzu, angļiski!* Strādājot ar skolēniem individuāli un pieejot klāt, ļoti retu reizi skolotāja skaidro arī holandiešu valodā. Tā tiek izmantota arī ne ar matemātikas stundas saturu saistīto jautājumu precizēšanai, piemēram, kā nav klasē, kura stunda sekos pēc tam u. tml. Tā kā frīzu valodā skolotāja runā nelabprāt, jo ir no citas provinces, tad šajā valodā stundas laikā viņa ar skolēniem nesazinās. Viens skolēns ik pa brīdim uzdod jautājumus tikai frīzu valodā, skolotāja saprot, bet atbild pārsvarā angļu valodā, retu reizi – holandiešu.

Skolēni strādā ar matemātikas mācību grāmatām, kas tulkotas no holandiešu valodas angļu valodā, tāpēc ir ar Nīderlandes vides kontekstu (statistikas dati par vieglo automobiļu skaita pieaugumu valstī, iedzīvotāju skaita izmaiņām u. tml.).

Visās apmeklētajās skolās tika uzsvērti divi papildu aspekti: informācijas tehnoloģiju prasmes integrēšana stundās un otrs – iegūto zināšanu izmantošanas nepieciešamība, proti, ja skolēni apgūst angļu valodu un piedalās lasīšanas nedēļas

pasākumos, tad šīs prasmes tiek integrētas, dodot uzdevumu – ieiet vietnes <http://www.eun.org/> (*European Schoolnet*) savā profilā un uzrakstīt kādam no ārzemju draugiem par interesantāko šīs nedēļas laikā, pievienojot arī fotogrāfijas u.tml.

Lai pieteiktu sevi kā trilingvālu skolu, ir jāsaņem sertifikāts. Tas tiek izsniegts, balstoties uz diviem pamatkritērijiem: 1) skolotājiem jāprot visas trīs valodas (kāds tests vai sertifikāts netiek prasīts, skolotāju kompetence tiek vērtēta skolas ikdienas praksē, ierodoties ekspertu komisijai); 2) skolai ir jābūt izstrādātai savai valodas politikai, kas var atšķirties no citām trīsvalodīgajām skolām.

Trīs valodu izmantojums bija vērojams ne tikai mācību procesā, bet arī skolu lingvistiskajā ainavā: klasēs, koridoros, ēdnīcās u. c. bija pamanāmi uzraksti trīs valodās, tādā veidā sekmējot valodu apguvi arī ārpus stundām (sk. 2. attēlu).

2. attēls. *Trilingvāli uzraksti holandiešu, frīzu un angļu valodā Leuwardenas skolās*

Figure 2: *Trilingual signs in Dutch, Frisian and English (in schools in Leeuwarden)*

Noslēdzot ieskatu Frīzlandes skolās heteroglosijas ideoloģijas kontekstā, jāuzsver arī lokālo mediju (īpaši radio un televīzijas) iniciatīva aktīvi piedalīties izglītības jautājumu risināšanā (sk. 2. ekskursu).

2. ekskurss

Frīzlandes Televīzija (*Omrop Fryslân*), 13.10.2015.

Televīzija frīzu valodā raida vienu stundu dienā (mūzika, ziņas, sports, izglītības programmas). Izglītības programmas atspoguļo Frīzlandes izglītības politiku, proti, trīs valodu izmantošanu mācību procesā.

Izglītības programmām tiek atvēlētas 13 h gadā. Tās tiek veidotas, izmantojot spēļu elementus ar trim valodām, sacensības starp skolām TV studijā, lai noskaidrotu skolēnu valodu prasmi u. tml. Visas aktivitātes, sižeti skolēniem tiek veidoti atraktīvā formā, kā izteicās TV vadītājs: *in funny way*.

Izglītības programmu mērķauditorija ir bērni vecumā no 4 līdz 15 gadiem. Atkarībā no vecuma dažādās valodās tiek piedāvātas animācijas filmas, izglītojošas vārdu spēles, dokumentālās filmas, mākslas filmas, skolēnu teātra izrādes u. tml.

TV mājaslapā ir ievietoti izglītības programmu laikā izmantotie resursi, kā arī izstrādātie mācību materiāli šiem sižetiem. Tos skolotāji var tiešā veidā, neveidojot izdrukas uz papīra, no TV mājaslapas *pārnest* klasē uz interaktīvo tāfeli.

Secinājumi

Lingvistiskajā praksē (mutvārdu saziņā formālās un neformālās valodu lietojuma situācijās, publiskajos rakstveida tekstos u. tml.) vērojama multilingvisms, izmantoto kodu un reģistru dažādība mūsdienās arvien vairāk rod atbalsi arī izglītības kontekstā. Pretēji tradicionālajai, nošķirtajai atsevišķu valodu un mācību priekšmetu mācīšanai (monoglosijas ideoloģija) tiek piedāvāta vairāku valodu un mācību disciplīnu iekļaušana vienā kontekstā; šāda pieeja tiek apzīmēta ar jēdzienu „heteroglosijas ideoloģija”. Monoglosijas ideoloģijas trūkumi tiek pamatoti ar sociālās realitātes nerespektēšanu, uzsverot sabiedrībā vērojamo daudzveidīgo multilingvālo praksi: vairāku valodu vai dialektu lietojumu, koda maiņu viena runas akta laikā vai kodu variēšanu, pārejot no viena runas akta uz citu, respektīvi – polifoniju jeb daudz balsīgumu.

Arī pašiem runas aktu dalībniekiem – runātājiem – piemīt plurilingvāls repertuārs, kuru viņi variē dažādos kontekstos atkarībā no situācijas un nepieciešamības. Šobrīd tas atspoguļojas arī izglītības jomā ar alternatīvu, netradicionālu uzskatu (ideoloģijas) paušanu, plānojot un realizējot (valodas pārvaldība jeb rīcībpolitika) heteroglosijas pieeju valodu jomas priekšmetu apgūvē. To var dēvēt par žogu nojaukšanu vai samazināšanu starp valodām, mācību priekšmetiem un arī sociālajām lomām (skolotājs kā skolēns un skolēns kā skolotājs). Process, kas angļu valodā tiek dēvēts *translanguaging*, izglītības praksē atklājas kā pāreja no vienas valodas uz otru vienā vai secīgās runas situācijās, koda maiņa vai kodu jaukšana (elastīgs bilingvisms), multilingvāls grupu darbs, tulkošana, tekstu sintēze dažādās valodās u. c. Šāds process realitātē būtu plānojams ar kontekstuālu ierobežojumu, nevis vienkārši pēc iespējas vairāku valodu vai disciplīnu iekļaušanu. Apgūstamās tēmas vai kāda mācību projekta saturs būtu uzskatāms par šādu kontekstuālo rāmi, kas ietekmētu noteiktu valodu izvēli un vienas vai vairāku disciplīnu integrētu apguvi.

Latvijas skolās ir vērojami abu ideoloģiju elementi: monoglosijas un heteroglosijas. Šie atšķirīgie ceļi tomēr nebūtu jāuzlūko tikai kā „melns un balts” pozīcija, starp tiem ir vērojama kontinuitāte. Skolām, kā to rāda arī rakstā minētās etnogrāfiska rakstura piezīmes no Frīzlandes provinces Nīderlandē, Latvijā būtu jāpiešķir lielāka autonomija, rosinot pašas izvēlēties savu valodas politiku, kas nav pretrunā ar valsts

valodas politiku, bet atklāj arī reģionālo specifiku un kontekstu. Šobrīd jau ir vērojama zināma polifonija skolās izmantoto valodu apguves modeļu plānošanā: CLIL pieejas realizēšana, starpdisciplināra mācību priekšmeta „Novadmācība” ieviešana u. c. Šāda individualizēta valodu pārvaldība jeb rīcībpolitika būtu arī jāturpina, sniedzot skolām atbalstu pašvaldību un valsts līmenī.

LITERATŪRA

- Adamson, John, & Fujimoto-Adamson, Naoki (2012). Translanguaging in Self-access Language Advising: Informing Language Policy. *SiSAL Journal. Studies in Self-Access Learning Journal*, 3(1), 59–73. http://sisaljournal.org/archives/march12/adamson_fujimoto-adamson/, sk. 09.09.2015.
- Blackledge, Adrian, Creese, Angela (2010). *Multilingualism. A Critical Perspective*. London: Continuum.
- Coulmas, Florian (2005). *Sociolinguistics. The study of speakers' choices*. New York: Cambridge University Press.
- CSB. Centrālais statistikas birojs (2011). *Latvijas iedzīvotāju nacionālais sastāvs*. http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/skoleniem/iedzivotaji/2_19_0.pdf, sk. 06.01.2016.
- De Korne, Haley (2012). Towards new ideologies and pedagogies of multilingualism: innovations in interdisciplinary language education in Luxembourg. *Language and Education*. Routledge, 479–500.
- Druviete, Ina (2015). Bilingvālā izglītība un CLIL: vēsturisks atskats un attīstības prognozes. Lazdiņa, Sanita (atb. red., 2015). *CLIL jeb mācību satura un valodas integrēta apguve: paradigmas maiņa*, 3. Krājums bilingvālo mācību skolotājam. Rīga: LVA, 19–37.
- García, Ofelia (2009). *Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Gurjanova, Inesa (2015). CLIL pieeja mācību priekšmeta „Marketing” apgūvē. Lazdiņa, Sanita (atb. red., 2015). *CLIL jeb mācību satura un valodas integrēta apguve: paradigmas maiņa*, 3. Krājums bilingvālo mācību skolotājam. Rīga: LVA, 152–183.
- Kursa izvērtējuma anketas* (2015). Rēzeknes Augstskola, REGI.
- Lazdiņa, Sanita (red., 2012). *Ausmas zeme: enciklopēdisks izdevums skolēniem*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Lazdiņa, Sanita (2013). A transition from spontaneity to planning? Economic values and educational policies in the process of revitalizing the regional language of Latgalian (Latvia). *Current Issues in Language Planning*, Routledge, Taylor & Francis Group, 382–402.
- Lazdiņa, Sanita (2014). „A kuo tu vari izskaidruot volūdu?” Folklingvistika jeb nevalodnieku devums valodniecībā (Baltinavas lauka pētījuma piemērs). Vanags, Pēteris (red., 2014). *Baltu Filoloģija*, XXIII (2). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 51–74.
- Lazdiņa, Sanita (2015). Priekšvārds. Latviešu valodas aģentūra. Lazdiņa, Sanita (atb. red., 2015). *CLIL jeb mācību satura un valodas integrēta apguve: paradigmas maiņa*, 3. Krājums bilingvālo mācību skolotājam. Rīga: LVA, 5–17.
- Marten, Heiko, Lazdiņa, Sanita [manuskripts]. Latgalian in Latvia: How a minority language community gains voice during societal negotiations about the status of two major languages. Pütz, Martin & Mundt, Neele, eds.). *Vanishing Languages in Context: Ideological, Attitudinal and Social Identity Perspectives* Frankfurt/Main: Peter Lang.
- Noteikumi (2013). Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem. *Ministru kabineta noteikumi Nr.281*.

<http://likumi.lv/doc.php?id=257229>, sk. 07.01.2016.

Pošeiko, Solvita (2015). *Valodas un to funkcionalitāte pilsētu publiskajā telpā: Baltijas valstu lingvistiskā ainava*. Promocijas darbs. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31349/298-51593-Poseiko_Solvita_sp10146.pdf?sequence=1&isAllowed=y, sk. 07.01.2016.

Spolskis, Bernards (2011). *Valodas pārvaldība*. Rīga: Zinātne.